

ОСМОДНЕВНА НЕПРИЈАТЕЉСКА ОФАНЗИВА

УЗМИЦАЊЕ СА ПОЛОЖАЈА И ПОВРАТАК
У ВАТРЕНЕ ОКРШАЈЕ

Немачки генерали желели су да јединице Прве армије, а тиме и Прву коњичку бригаду, одбаце од Зелене линије одбране, да сопствени фронт стабилизују дубље у Срему, најрадије на некадашњој двострукој Нибелуншкој линији, најкраћој између Саве и Дунава. Њихова настојања убрзана су после избијања на Босут и потискивања јединица Двадесет прве српске ударне дивизије. Стога је Штаб 34. немачког ојачаног корпуса припремио план наредних борбених дејстава, бринући да постигне изненађење и нанесе теже ударе јединицама Прве југословенске армије. Тежиште напада није припремано и изведено на левом крилу Прве армије, које је штитила Прва коњичка бригада, него на њеном десном крилу и у центру борбеног распореда.

На делу фронта, у рејону Сотина и Грабова, тајно су груписане и припремане за увођење у офанзивна дејства названа »Зимска олуја«, 7. СС »Принц Еуген«, 117. немачка ловачка дивизија и снажна тенковска група, а у рејону Оролика и Берака и нешто јужније, према десном боку Шесте личке пролетерске дивизије, 41. немачка тврђавска дивизија. Раме уз раме са Немцима дејствовале су разне квислиншке јединице, међу којима су биле знатне усташке и домобранске снаге, недићевци, љотићевци и белогардејци. Основни задатак немачких дивизија био је да се изненадним и брзим продором укљине у борбени распоред јединица Прве армије, да их раздвајају, обухватају ватреним клештима и уништавају. Главнину су намеравале опколити код Шидских Бановаца, Илаче и Товарника, ту уништити и тако отворити пролаз у источни Срем и запрети-ти слободарском Београду. Немци су истовремено рачу-

нали да ће потиекивањем и уништавањем јединица Прве југословенске армије боље осигурати десно крило сопствене групе армија »Југ«, на фронту у Маћарској, избити на Нибелуншку линију одбране, најкраћу и најпогоднију за рововско ратовање у Срему.

Главни удар, после ураганске артиљеријске паљбе, 17. јануара 1945. године, у 4 часа и 30 минута, извела је 7. СС дивизија »Принц Еуген«, друмом од Сотина према Ловасу и Товарнику, с намером да уништи јединице Пете крајишке ударне дивизије. Немачка 117. ловачка дивизија наступала је из рејона Берака, изненадила неке јединице Прве пролетерске дивизије и тежила према Шидским Бановцима и Шиду. Четрдесет прва немачка тврђавска дивизија кренула је према Дјелетовцима, Илачи, селу Нијемцима, лакту реке Босута и напала јединице Шесте личке пролетерске дивизије да их принуди на упорну одбрану и спречи њихово упућивање на угроженије секторе Сремског фронта. У јутарњим часовима жестока борба се распламсала дуж целе линије фронта и Немци су упорно наступали.

Штаб Прве коњичке бригаде телефонски је обавештен, од Штаба Шесте личке пролетерске дивизије, да су немачке јединице кренуле у офанзивни напад и да се воде тешке борбе, дуж целе линије Сремског фронта, од Сотина и Опатовца на Дунаву, до реке Босута и Босутских шума. Издата су упутства да се Бригада припреми за покрет и упуштање у борбу. Штабу бригаде није било тешко да поступи према примљеном упутству будући да су дивизиони и ексадрони били у сталним мањим борбеним акцијама, патролирању, извићању и на истуреним положајима према непријатељу. Командант, политички комесар и начелник штаба из часа у час пратили су развој борбене ситуације, о томе обавештавали штабове дивизиона и бринули о борбеној готовости. Стање на фронту се погоршавало. Јединице Пете крајишке и Прве пролетерске дивизије примораване су да одступају, да се упорно бране, али су трпеле осетне губитке. Шеста личка пролетерска дивизија успешно је одолевала нападима на своме сектору фронта, али јој је претила опасност од удара у десни бок борбеног реда и прекраћивања одступнице. Да би се то избегло и уједно спречило наступање немачких јединица на простору између реке Босута и железничке пруге према Товарнику и Шиду, Штаб армије је наредио да Шеста личка пролетерска дивизија заузме ешелонирани борбени поредак, да се њене бригаде

распореде једна иза друге и организује одбрану. Прва коњичка бригада налазила се у резерви, у Адашевцима, спремна за љуте окршаје, али није било упутно да се уводи у борбу и излаже ударима немачких оклопних јединица. Коњаницима није годило ишчекивање и неизвесност, а неки «су отворено говорили да желе у борбу.

У сумрак, 17. јануара, есесовци су стигли у Товарник, упустили се у двочасовне уличне борбе, овладали скоро порушеним градићем, пресекли одступницу двома бригаама Пете крајишке и главнини Прве пролетерске дивизије. У таквој ситуацији Крајишници и пролетери били су присиљени да се пробијају из обруча и узмичу према Шида. Штаб армије је наредио да се Шеста личка пролетерска дивизија повуче у рејон Шида и утврђује одбрамбене положаје. Стање на целој линији Сремског фронта и даље се погоршавало.

Штаб Прве коњичке бригаде непрестано је пратио развој борбене ситуације и припремио план повлачења. Командант Стојадиновић и начелник штаба бригае Стево Борота проценили су да бригадну комору треба упутити даље од линије фронта, а дивизионе задржати у Адашевцима. О томе су се консултовали са претпостављенима и добили одобрење да комора и позадински делови крену у Лаћарак и Сремску Митровицу.

Ноћ је увелико освојила када је интендант бригаде Алекса Вуковић преузео команду над 60 запрежних возила и наредио да се крене друмом за Кузмин. Из Адашеваца се изашло у савршеном поретку и продужило у означеном правцу. Коњи су послушно вукли претоварена кола, мало се узнемиравали када експлозије граната затутње у близини, трзали се и пропињали. Коморције су чврсто држале кајасе и коњима нису допуштале да скрену с пута, у јендеке пуне воде и глиба. Интендант Вуковић, његови помоћници Рајко Панић, Милан Орељ и Живко Прокић бринули су да се маршевски поредак коморе ничим не поремети и не дође до застоја. У томе су успевали док се није изашло на подлокани друм за Кузмин и Сремску Митровицу и ушло у прави кркљанац. Арум је, наиме, био закрччен масом избеглица из угрожених сремских села, позадинским јединицама бригада које су одступале и наредне одбрамбене положаје успостављале испред Шида, Беркасова Новак - Бапске, у рејону Шаренграда. Наилазила су и запрежна кола са тешким рањеницима, у намери да што брже стигну до болнице у Сремској Митровици и Руми. Застоји су сметали спро-

водницима запрежних возила и често су се чули повици да се пут раскрчи и начини пролаз за несметано кретање. Комора Прве коњичке бригаде застајала је испред закрчених места на друму и стрпљиво чекала да се пометња обузда и отклони. На најугрожени део друма стигло је неколико саобраћајних официра који су одмах предузели мере да се поштују ред и дисциплина кретања. За то време запрежна возила Прве коњичке бригаде, на основу наређења Алексе Вуковића, стајала су поред закрченог пута и чекала. Предност су имала возила са рањеницима и возила из супротног смера која су допремала муницију на линију фронта и остали ратни материјал. Ноћ је била прилично хладна, мраз је коњанике поред запрежних возила приморавао да цупкају и тако се бране од студени. На уобичајено питање њиховог старешине како се осећају, један је отворено прозборио: »Ех, како?... Види се, ево... Као боси по трњу... Али, издржаћемо. Само да кренемо одавде... «

Из полутаме, са неколико виших официра, појавио се командант Прве армије, генераллајтнант Пеко Дапчевић, не скривајући да је незадовољан застојем на значајном друму и затражио да се предузму мере да се застоји отклоне. Пришао је комори Прве коњичке, видео да је све у најбољем реду и упитао чије су то запреге. У ставу мирно Алекса Вуковић је рапортирао колико је запрежних возила под његовом командом и куда су кренули. Командант армије пажљиво је слушао и похвалио дисциплиновану комору Прве коњичке бригаде.

Стање на целој линији Сремског фронта и даље је било неповољно за јединице Прве југословенске армије. Штаб армије морао је напустити Шид и наћи повољније седиште за командовање потчињеним јединицама и сузбијање офанзивног удара немачких дивизија. У том циљу вршено је прегруписавање снага Прве армије и распоређивање на нове одбрамбене положаје. До 6 часова, 18. јануара 1945. године, према наређењу Штаба армије, пет дивизија је морало посести ове положаје: Шеста личка пролетерска код Мале Вашице, Адашеваца, Бачинаца и Илинаца, Прва пролетерска испред Шида, Беркасова, Прњавора и Кукујеваца, Пета крајишка ударна код Новак-Бапске, Моловина и Сота, а Двадесет прва српска ударна у рејону Илока и Шаренграда. Једанаеста крајишка ударна дивизија налазила се у армијској резерви у Гибарцу и Бачинцима, а такође и Прва коњичка бригада у строгој приправности за борбу у Адашевцима. У тој ситуацији линија фронта била је успостављена од Шаренграда на Дунаву, преко Но-

вак-Бапске, Беркасове, западно од Шнда, Илинаца до Градине на Босуту. Немачки генерали нису одустајали од офанзивних дејстава и упорно су настојали да освоје новоуспостављену линију одбране јединица Прве армије и наступају дубље у Срем.

Борци Првог и Другог дивизиона Прве коњичке бригаде будни су провели ноћ у Адашевцима и стално се интересовали какво је стање на фронту код Товарника, Илинаца и Новак-Бапске. Поуздано им се могло рећи да се утврђује нова линија одбране, да се предузимају противнапади да се непријатељ сузбије и задржи на достигнутим правцима наступања. Командант бригаде, политички комесар и њихови заменици стално су пратили развој борбене ситуације и процењивали шта се може очекивати. Они су били уверени да ће непријатељ добити своје и морати да устукне. Њихово предвиђање умањено је вешћу да непријатељ не попусти и да ће уследити нови и жешћи окршаји. Неповољне вести донели су борци Аруге личке пролетерске бригаде, који су у свануће пристизали у Адашевце, преморени и неиспавани, после вишечасовних тешких борби, одбијања и задржавања противника у рејону Илинаца. Адашевци су постали претесни да се обезбеди смештај тек пристиглој бригади. Првој коњичкој, иначе спремној за покрет, одмах је наређено да се запути према Лаћарку и Сремској Митровици. Команданту бригаде Стојадиновићу саветовано је да избегава главни друм између Шида и Сремске Митровице, иначе доста закрчен, да користи пречице и пољске путеве да би дивизионе извео из угроженог подручја. Он је развио топографску карту, пажљиво је осветлио цепном лампом, брижљиво одабрао најкраћи правац одступања, зналачки га уцртао црвеном оловком, позвао начелника штаба Бороту да заједно виде има ли нека погоднија средокраћа за Бачинце и Лаћарак. Обојица су проверили да проходнијег и краћег пута нема, карту пресавили и изашли напоље. У полумраку слабо се видело, ледени ветар секао је од Босутских шума. Стојадиновић је наредио куриру да тркне у оближње куће да командантима дивизиона однесе поруку да одмах пожури у Штаб бригаде. У селу се разлегао лавез паса, понекад су се чули људски гласови и потмули кораци. Лички пролетери стално су пристизали, прижељкивали да негде прилегну

да се окрепе сном и одморнији дочекају наредни дан. Коњаници су их упућивали у домове у којима су биваковали, на прострту сламу у загрејаним собама, а за узврат су тражили

новости са фронта. Нису се радовали вестима да се доста крварило у Товарнику и да се тако нешто сваког часа може очекивати испред Шида и дуж новоуспостављене линије фронта. Запиткивања коњаника и разговори са личким пролетерима нису се честито ни завршили када се пронело да одмора у топлим собама неће бити. Наиме, два батаљона пролетера, добила су наређење да крену према Шиду, на коте 88 и 91 да задржавају налете непријатеља. Преморени и жељни сна пролетери су без поговора напустили село, стигли на ватрене положаје и убрзо се упустили у жестоку борбу.

И јединице Прве коњичке бригаде истовремено су напустиле Адашевце и журиле у Бачинце. Претходно је командант бригаде усмено наредио командантима дивизиона како да се формирају маршевске колоне и маршује. Први дивизион налазио се на челу Штаб бригаде и приштапске јединице у средини, за њима Други дивизион и санитетско особље. Издужена коњичка колона каскала је сеоским друмом од Адашеваца према Дивану, Михајловцу, коти 82 и прелазу преко железничке пруге југозападно од Бачинаца. На источној страни неба, изнад североисточних падина Фрушке горе, најављивало се сивило зоре и привлачило пажњу коњаника. Северозападно, на простору између Товарника и Шида, оглашавали су се пушкомитраљежи, громињале топовске и минобацачке гранате. Командант Стојадиновић је ценио да је повремена удаљена пуцњава увод у жестоке окршаје, да ће есесовци кренути да освајају Шид, да потискују јединице Прве пролетерске, Шесте личке пролетерске и Једанаесте крајишке ударне дивизије. Није му било право што се Прва коњичка удаљава од линије фронта. Пре поласка из Адашевца, у телефонском разговору са претпостављенима у Штабу армије, није прећутао да није задовољан наређењем за повлачење. Нешто строжије му је узвраћено да је Прва коњичка тренутно у армијској резерви и да ће се брижљиво проценити када ће бити уведена у борбу.

Бачинци су били препуни јединица Једанаесте крајишке дивизије и осталих и Прва коњичка није имала услова за повољнији смештај. Застој је искоришћен да се коњи нахране зрнастом храном, мало очисте и отимаре. И коњаници су презалагојили нешто суве хране и сркнули топлог чаја. Јутро је било облачно и пуцњава, у рејону Шида стално се појачавала. У Бачинце су почели пристизати тежи и лакши рањеници. Од њих се дознало да су немачке јединице кренуле на Шид, да им се супротстављају Прва пролетерска, Трећа крајишка про-

летерска и Осма црногорска ударна бригада. Уз подршку тенкова Немци су прешли простор од Товарника до Шида и до-
могли се његове периферије. Започеле су тешке борбе и ју-
риши за сваку кућу. Изнад Бачинаца и Гибарца, доста ниско
муњевито су налетели авиони, са црвеним петокракама на
крилима, бомбардовали су, митраљирали немачке стрељачке
стројеве у наступању. Коњи су се узнемирили од изненадне и
несносне буке авионских мотора и коњаници су имали муке
да их савладају и смире.

Нешто пре поднева Штаб бригаде добио је наређење да
се одступа према Лаћарку. Опет се маршевало изван главног
друма за Сремску Митровицу. Команданти дивизиона, коман-
дири ескадрона и водова строго су бринули о маршевском по-
ретку и мимоилажењу правог кркљанца и закрчености на дру-
му. Коњи су понегде одмерено каскали путевцима поред дру-
ма, престизали бројна запрежна возила, групе жена и деце,
крда говеда и оваца. Избеглице из села у близини фронта, из
угрожених подручја, терали су сопствени иметак у запрежним
колима, понешто носили на лећима, не желећи да ишта оста-
не Немцима, усташама и домобранима. Напаћенима и пре-
плашенима није било право што Прва коњичка бригада, изду-
жена у километарски дугачку колону, ужурбаном се повлачи
и ничим не показује да ће штитити, у случају потребе, избегли-
це на друму. Неке жене су зајадале да ће их Немци, можда,
сустићи и незаштићене поубијати. Команданту, политичком
комесару бригаде и осталима није било пријатно да слушају
јадиковке и отворене прекоре. Командант Стојадиновић је на-
редио да коњаници успоре, да се крећу упоредо са колонама
избеглица, да их смирују обећањима да Немци неће проћи
куда су наумили.

У поподневним часовима Прва коњичка бригада стигла је
у Лаћарак. Мештани су срдечно дочекали коњанике, понуди-
ли им топле просторије и штале за коње, узгред су се распи-
тивали за стање на фронту, исказивали сопствено веровање и
предвиђање - да Швабе неће продрети даље од Шида. Штаб
бригаде се побринуо да редовно одржава везу са претпоста-
вљенима у Штабу армије и прима упутства за наредне задат-
ке. Лаћарак је добро обезбеђен, коњичке патроле упућене на
све стране да извићају и контролишу околни терен. О запажа-
њима патрола обавештавани су штабови дивизиона и Штаб
бригаде. Сазнало се да је Друга личка пролетерска бригада
стигла у Кузмин, да је заузела положаје према Сави, на при-

лично мочварном и плавном земљишту, што јој је онемогућавало да ископа дубље ровове и заклоне. Командант Срећко Стојадиновић се потрудио да успостави везу са Драганом Ракићем, командантом Друге личке бригаде, да би се детаљније обавестио о свему што се дешавало у Шиду и околини. Непосредан у објашњавању борбених прилика и када нису повољне, Ракић је испричао да су два батаљона његове бригаде водила тешке борбе јужно од Шида и Немцима нису допустили да овладају Гредом, котом 88 и 91, све до мрака, када им је наређено да напусте поседнуте положаје. Цела Друга личка бригада, према наређењу Штаба дивизије, почела се повлачити истим правцем куда и Прва коњичка, преко Бачинаца и Кукујеваца, према Кузмину, да би утврдила резервне положаје.

ЗАЈЕДНО НА НЕПРИЈАТЕЉА

Прва коњичка и Друга личка бригада нису се дуго задржале у рејону Лаћарка и Кузмина. Њима је наређено, 20. јануара, да се врате на линију фронта код Шида, да заједнички нападну и туку непријатеља у Малој Вашици. Штаб армије истовремено је саопштио Штабу Прве коњичке да се ставља под команду Штаба Шесте личке пролетерске дивизије. Било је очигледно да се припрема противофанзивни удар јединица Прве армије да би се прекинуло наступање немачких дивизија, да их потисну на полазне положаје и уништавају.

Прва коњичка бригада брзо је припремљена за покрет. Штаб бригаде распоредио је дивизионе и бригадну комору у маршевски поредак и наредио да се крене у Бачинце. Дивизиони и ескадрони запутили су се путевима за Кузмин, а бригадна комора споро се кретала још закрченим друмом. У мимоходу са запрежним колима избеглица, коњаници су чули жаморкања и нагаћања. Старији Сремац истегао је врат из олињале опаклије, зауставио Милана Ореља и припитао да ли се то коњаници озбиљно враћају у борбу. Орељ се мало насмешио, чичи понудио цигарету и објаснио да борци Прве коњичке све предузимају озбиљно и да у њиховом ратничком послу шале нема. Озарен сазнањем, Сремац се окренуо избеглицама и повикао да окрећу запрежна кола и да се враћају кућама. Орељ га је замолио да се мало сачека са тим да би издужена колона возила бригадне коморе пожурила за дивизионима који су већ доста измакли. Старац је схватио да се

ред не сме нарушавати и иомогао да бригадна комора прође према Кузмину.

Кад се Прва коњичка удаљила од Кузмина, Друга личка пролетерска бригада, са командантом Драганом Ракићем и политичким комесаром Миланом Павичевићем, престала је утврђивати одбрамбену линију југозападно од села и кренула, после ручка, у Кукујевце, да ту законачи и одморнија ступи у ватрене окршаје.

Док су се Прва коњичка и Друга личка пролетерска приближавале Бачинцима и Кукујевцима, жестоке борбе пламтеле су дуж целе линије Сремског фронта. Јединице Прве југословенске армије преузеле су борбену иницијативу и повремено прелазиле у противнападе. Прва и Десета крајишка, у садејству са Четвртом српском ударном бригадом, освојиле су Новак-Бапску, Немце протерале четири километра западно од поменутог села и успоставиле положај код Грубановљевог, Сенциног и Кнебловог салаша. Прва југословенска бригада, после тешке вишечасовне борбе, заузела је југозападни део села Беркасово, недалеко од Шида. Пета крајишка козарска ударна бригада покушавала је да упадне у Шид, али је дочекивана противнападима Немаца и приморавана да узмиче на полазне положаје.

Прва личка пролетерска бригада држала је положаје југоисточно и источно од Шида, у рејону коте 91 и Брањевине, испред Гибарца, одбила више непријатељских напада и угрожавала Шид.

У Бачинцима су започеле припреме јединица Прве коњичке бригаде за увођење у борбу и садејство са суседима. Штаб бригаде успоставио је непосредну везу са штабом Шесте личке пролетерске дивизије, од њега добијао борбене задатке и подносио извештаје о њиховом извршавању. Коњаници су опет усмерени да извиђају и штите терене тешко проходних Босутских шума и део леве обале Саве. Први дивизион распоређен је у Кузмин да врши водна и ескадронска извиђања према Грку (Вишњићеву), Сремској Рачи и Моровићу. Коњаници су добро припремани за извиђачке походе да би могли правовремено и умешно да избегну непријатељске клопке и заседе. Они су се кретали изузетно обазриво иза истурених патрола, између побочница и бринули да не доживе непријатна изненађења. Извиђањем је установљено да непријатељских јединица нема у Вишњићеву и Сремској Рачи, да се никакви покрети не примећују и на делу десне обале Саве. О томе је

Штаб бригаде правовремено добијао обавештења и могао их је користити у припремању наредних акција. Један ескадрон Другог дивизиона упућен је у Адашевце да обезбеђује правац од Босутских шума, Батроваца и Липовца. Наступање коњаника било је срачунато да се што боље осигура леви бок борбеног распореда јединица Шесте личке пролетерске дивизије да несметано офанзивно дејствују на непријатеља у рејону Шида и оближњим упориштима.

Штаб Шесте личке пролетерске дивизије одлучио је да јединице Друге личке пролетерске бригаде, уз подршку брзопокретних коњичких јединица, нападну непријатеља у Малој Вашици и ослободе питоמו сремско село. У исто време Прва личка пролетерска и Пета крајишка козарска ударна бригада припремљене су да освоје Шид и непријатеља протерају у Товарник. Да би се испитало расположење за борбу непријатељских јединица у Малој Вашици, докучило њихово бројно стање, с каквим оружјем и утврђењима располажу, Штаб бригаде је одлучио да ескадрон коњаника изврши ноћни демонстративни напад на источни део поменутог села. Командир ескадрона и командири водова брижљиво су разрадили план напада, јединице припремили за покрет и борбу. Извиђачи су пажљиво испитали прилазе Малој Вашици, закључили да непријатељ нема прилике да постави истурене заседе и омете напад коњаника. Њихова процена је уважена, што није значило да се олако и без строге опрезности сме наступати. Командир и политички комесар ескадрона су одлучили да се наступа ноћу, да се мрак искористи за приближавање непријатељској линији одбране. Коњаници су ишли унапред одабраним пречицама и путевцима. Понекад се застајкивало да се ослушне и одреди раздаљина до непријатељског упоришта. Десно од ескадронске колоне, у околини Шида и североисточније, према Новак-Бапској, штектали су митраљези, разлегале се експлозије ручних бомби и минобацачких граната. На тој страни небо су понскад прогоревале светлеће ракете, које су треперећи гаснуле. У Малој Вашици могао се чути понеки пуцањ и приметити светлуцање цепних лампи. Командир ескадрона предочио је командирима водова како претпоставља да непријатељске патроле крстаре источним и североисточним рубом села и да ће брзо умаћи у дубину упоришта. Његово предвиђање се обистинило и водови су продужили у означеном правцу. Прелазећи средокраћу пута између Адашеваца и Мале Вашице, код коте 84, коњи су се нешто узнемирили и

чешће фртали. Њихово неприродно понашање упозоравало је да нешто није у реду и да их треба смиривати. Јахачи су их тапшали, зауздавали, давали им коцке шећера и комадиће хлеба. Тако су стигли на коту 85, у пошумљене заклоне источно од непријатељског упоришта, одакле су јахачи продужили пешке и подилазили непријатељској линији одбране.

У поноћ коњаници су пришли непријатељским рововима на рубу села, држали оружје на готове и напрегнуто вребали. Неколико насумице испаљених хитаца са прозора оближњих кућа упозорило је коњанике да земљани бункери и ровови нису једина препрека и опасност. Командир ескадрона прибојавао се нагазних и мина изненађења и командирима водова је наредио да се сувише не подилази непријатељској линији одбране. Он је, иначе, био навикнут да борбене задатке извршава, ако је то икако могуће, без сувишног ризика и губитака. И сада је залегли стрељачки строј коњаника ишчекивао његово одобрење за напад и отварање ватре из аутоматског оружја. Борци су напрезали вид у мраку да боље разазнају контуре земљишта испред себе и низ кућа. У томе их је ометало повремено блиско пушкарање, чиме су усташе и Немци разгонили сопствени страх. Нелагодност је прекраћена командом да коњаници отворе ватру и непријатељу наносе ударце. Разлегла се рафалска и јединачна паљба више аутомата, грунуло је неколико ручних бомби и уздрмало предње непријатељске ровове. На ватру коњаника одговорено је паљбом из митраљеза, пушкомитраљеза и стотина пушака. Зрна су застрашујуће фијукала изнад бораца у заклонима, секла грање смрзлог дрвећа изнад њихових глава, а нека су завршавала у деблима и замрзнутом рубу оближњег канала. Командир и политички комесар ескадрона процењивали су и пратили урнебесну паљбу непријатељског оружја, по томе закључивали како је распоређено и колика је његова снага. У томе су донекле ометани изненадним дејством ручних и тешких минобацача. Гранате су долетале из села из непосредне близине, забадале се у смрзлу земљу иза лећа коњаника и наизменично громињале. Командир ескадрона, заклоњен иза дебла дрвета, обраслог маховином, с правом се прибојавао да непријатељски минобацачи могу уочити своје промашаје и нишанске справе подесити да тачно гађају. Стога је борцима наредио да се умешно повлаче и избегавају најгоре. Демонстративним нападом постигнуто је оно што се желело, јер се могло проценити да је у Малој Вашици распоређен батаљон непријатељских војника наоружаних, поред осталог, са 30 пушкомитраље-

за и 10 минобацача. На основу тих података штабови Прве коњичке и Друге дичке пролетерске бригаде приступили су разради заједничког садејства и плана напада на непријатељско упориште.

ПЕТОЧАСОВНА НОННА БОРБА, ЈУТАРЊЕ ИЗВИБАЊЕ И НАПАДИ

На основу усменог наређења генерал-мајора Боке Јованића, команданта Шесте личке пролетерске дивизије, командант Прве коњичке бригаде Срећко Стојадиновић, у време службеног одсуствовања политичког комесара бригаде Карла Шумана, издао је заповест за покрет и увођење у борбу. У уводном делу заповести је предочено да се непријатељске снаге задржавају на сектору Шида, Товарника, Адашеваца, Мале Вашице, Градине на Босуту, Батроваца и Липовца. Јединице Прве коњичке имале су задатак да заобиђу непријатељско упориште Малу Вашицу, да овладају друмом за Илинце непријатељу прекрађују одступницу и угрозе западни део села. Предвиђено је, такође, да коњаници прогоне непријатеља према Градини, Подграђу, Батровцима, Липовцу и уједно штите правац од реке Босута. Командант Стојадиновић, заменик команданта Каралић и начелник штаба Борота одлучили су да се у борби ангажују јединице Другог дивизиона, а јединице Првог дивизиона упуте према Моровићу, Вишњићеву, Сремској Рачи и Јамени у извињање и контролу дела леве обале Саве. У победу се, очигледно, није сумњало кад се нагласило да ће Штаб бригаде и бригадно превијалиште бити у Малој Вашици, а бојна комора и остали позадински делови у Адашевцима. За одржавање везе између Штаба бригаде и штабова дивизиона ангажовани су курири и коњичке патроле. Очекивала се подршка авијације и предвиђено је да се серијом светлећих ракета, од 3 до 5, испалењих према непријатељској линији одбране, означе положаји јединица Прве коњичке бригаде, да забуном не би биле бомбардоване и митраљиране. Предвиђени су знаци распознавања, чак за три наредна дана: топ - Топола, митраљез - Митровица и бомба - Батровци. У општој напомени је истакнуто: »Штабови дивизибна и команде ескадрона држаће чврсто јединице на додељеним задацима. Због снега обратити пажњу да су војници по могућству заогрнути белим огртачима. Напад као и гоњење спроводити најенергичније... «

¹⁵⁾ Архив ВИИ, број регистра 7-3/5, кутија 261.

Време је било облачно и хладно. У вечерњим часовима Бригада је стигла у рејон Адашеваца, дивизиони су се раздвојили и самостално кренули, у складу са примљеном заповешћу, на полазне положаје и извршавање борбених задатака. Из Кукујеваца и Адашеваца стигле су јединице Друге личке пролетерске бригаде, ту се кратко задржале, док команданти нису ускладили план садејства и време почетка напада и продужиле према Малој Вашици. Непријател је предосећао шта му се припрема и није имао мира. Из бункера и ровова на рубу села, из више кућа на периферији, повремено су штектали пушкомитраљежи и грувале су пушке. На изазове није одговарано и стално се бринуло да не буде жртва. Водови коњаника вешто су прошли поред јужног дела села, дошли његовом западном рубу, овладали друмом за Илинце и спремни чекали да крену у жесток окршај. Борба је почела у 21 сат и тридесет минута. Упориште у Малој Вашици нашло се у правом урагану и ватреном обручу. Први и Други батаљон Друге личке пролетерске бригаде жестоко су нападали са источне стране и настојали да продру у добро брањено упориште. Њима су се придружили коњаници и ватру аутоматског оружја сасрећивали су у отпорне тачке непријатеља у западном делу села. Истовремено у Шиду се водила огорчена борба у којој су јединице Прве личке пролетерске и Пете крајишке ударне козарске бригаде настојале да савладају јединице 7. СС немачке дивизије »Принц Еуген«. На целој линији Сремског фронта офанзивно су дејствовале јединице Прве југословенске армије, с тежњом да одбаце непријатеља на Зелену линију његове одбране. У складу са повереним задатком, коњаници су настојали да предњаче у борби и осујете покушаје Немаца и усташа да измакну југозападно од Мале Вашице. Кад су проценили да не могу проћи кроз борбени распоред коњаника, Немци су одлучили да пролазе крче североисточно и организовано узмичу. Лички пролетери, после вишечасовне борбе, јуришајући су упали у село, започели борбу прса у прса и освајали кућу по кућу. Немци и усташе су давали жесток отпор и узмицали према Илинцима. Њима је сметала бочна ватра коњаника, одбијање од друма за Илинце, и безглаво су грабили пречицама. Мрак им је добро дошао да избегну директне поготке и не трпе осетније губитке. Лички пролетери наставили су гоњење, с намером да освоје Илинце, а коњаници су оријентисани према Градини, Батровцима и Липовцу. У борби у Малој Вашици коњаници су заробили 3

и убили 2 неиријатељска војника. Заплећене су 2 пушке, 500 метака, 2 опасача са фишеклијама, 1 бајонет и нешто војничке одеће.

Док су два батаљона личких пролетера покушавала да освоје Илинце и нису успевала, коњаници су имали краћи предах у тек ослобођеној Малој Вашици и очекивали су наредни борбени задатак. Командант дивизиона Аазо Билић и политички комесар Перо Танкосић били су задовољни постигнутим успехом у ноћној борби, поготово кад су обавештени да није било губитака у људству и ратном материјалу. О свему је обавештен Штаб бригаде, који је стигао у Малу Вашицу и ужурбано припремао наредне борбене задатке. Показало се да је неопходно да ојачана коњичка патрола извиди терен према Градини, Батровцима и Липовцу. У освит зоре патрола се опрезно запутила сеоским путем, прешла Телећак и Накло и приближила се непријатељу. Воћа патроле двогледом је претраживао зараван изнад лакта Босута и прилазе Градини. Приметио је грудобране ровова, земљане бункере и непријатељске осматраче. Запажања је бележио у омању свеску, коју је чувао у кожној торби и размишљао да ли да се још приближи непријатељској линији одбране. Тај рискантни подухват тражио је сагласност пратилаца, па их је упитао да ли су расположени да га следе. Били су спремни да пођу. Воћа патроле је упозорио да се обазриво крећу да што дуже остану непримећени. С обзиром на борбе у околини Илинача и северније, Немци у Градини били су будни и бринули су да не буду изненађени. Често су помањали главе из ровова и претраживали околину. Воћа патроле је користио невелики насип поред пута и пратиоце умешно водио. Кад су застали да осматрају из близине, истина добро заклоњени, Немци су их приметили, отворили ватру и спречили да не продуже према Батровцима. Патрола је измакла испод пљуска зрна аутоматског оружја и пожурила у Штаб дивизиона да обавести шта је приметила и доживела. Прихваћена је процена воће патроле да се у Градини налазе најмање две чете војника, да су добро припремљени за борбу и одбрану упоришта. Затражено је мишљење Штаба бригаде шта да се тренутно предузме. Уследио је одговор да један ескадрон, ојачан са два минобачача позјамљена од пратеће јединице Друге личке пролетерске бригаде, крене у напад на непријатеља у Градини. За тежак борбени подухват одређен је Први ескадрон, са командиром Душаном Букићем, политичким комесаром Живком Тијани-

ћем и замеником политичког комесара Љубомиром Миленковићем. На челу водова били су командири и водни делегати Љубан Босиочић, Бранко Дражић, Јозо Рак, Душан Копривица, Марко Шијан и Стево Поповић. Они су објаснили борцима шта их очекује и какав је борбени распоред непријатеља.

Недалеко од Градине, у 8 часова, коњаници су се развили у стрелце и вешто приближавали рововима и бункерима. Обострана паљба је учестала и борба је попримала у жестини. У нападу и подилажењу непријатељским ватреним гнездима, с намером да их униште, предњачили су Момчило Скакић, заменик командира ескадрона, Љубан Босиочић, Ика Јовановић, Михаило Гузина, Љубо Миленковић, Дане Торбица, Крста Божић, Бранко Богојевић и Саво Вурдеља. Њихове ручне бомбе громињале су по непријатељском борбеном распореду и отварале брење за наступање. Дејство позајмљених минобацача омогућавало је да се лакше напредује. Немци, међутим, нису попуштали и добили су појачање из Подграђа. Истовремено су тукли њихови тешки минобацачи, са удаљених положаја код Батроваца, не штедећи муницију, угрожавали коњанике и приморавали их да узмичу. Њихове борбене положаје, после трочасовног окршаја, преузеле су јединице Двадесет друге српске космајске бригаде и борба је настављена. У њој су коњаници убили 6, заробили једног непријатељског војника и више их ранили. Заплењене су 3 пушке, 800 метака, 1 пиштољ, 1 кола животног намирница, нешто одеће и обуће. Пет коњаника је рањено. За храброст у борби и умешно командовање ескадроном Штаб бригаде је похвалио Душана Букића.

Штаб Шесте личке пролетерске дивизије одлучио је 23. јануара 1945. године, да се Прва коњичка бригада премести из Мале Вашице у Адашевце. Припреме за покрет брзо су извршене и коњичке јединице кренуле су сеоским друмом. Мештани Адашеваца срдечно су дочекали своје старе познанике, обезбедили им удобан смештај, а према могућности и нешто сточне и људске хране. Коњаници нису скривали радост што су се нашли у селу које су добро познавали, поготову његове љубазне и патриотски расположене житеље. Преморени, очекивали су да ће имати прилике да мало одахну. Међутим, посредством Штаба Шесте личке пролетерске дивизије, командант бригаде Стојадиновић примио је телефонско наређење начелника Штаба Прве армије да један дивизион упути у Вишњићево са задатком да један вод распореди у Сремској Рачи да би спречио прелаз преко Саве и контроли-

сао њену леву обалу до Јамене. Преостале снаге морале су контролисати пролазе у Босутским шумама и одржавати везу са једним ескадроном Првог дивизиона у Моровићу. На тај начин појачавано је обезбеђење левог крила борбеног распореда јединица Прве југословенске армије. Први дивизион је задржан, изузев ескадрона у Моровићу, у бригадној резерви у Адашевцима. Ескадрон у Моровићу имао је доста сложене борбене задатке: да одржава сталну везу са левим суседом, да затвори и штити све прилазе кроз Босутске шуме и свакодневну упућује извиђачке патроле према Батровцима, Липовцу и десној обали Босута. Командир и политички комесар уједно су имали задатак да успоставе везу и организују садејство са једним батаљоном Диљског партизанског одреда, који је оперисао у позадини непријатеља у Босутским шумама.

Немци и усташе осетили су појачане активности јединица Прве коњичке и смишљено су настојали да им се супроставе. Појачали су извиђачке делатности и вребали су из заседа. Коњаници су прозрели шта им се припрема, вешто избегавали клопке и остала изненађења. Настојали су да надмудре непријатеља и у томе су успевали. Непримећени су дошли, 24. јануара, у Јамену и сачекали овећу групу Немаца која је прилазила селу. Добро маскирани у заклонима, десет коњаника, на команду њиховог десетара, отворили су ватру на Немце. Четворицу су убили, неколико их ранили и приморали да побегну. Запленили су два пушкомитраљеза и поклонили их батаљону Диљског одреда. И поред извесних неуспеха, Немци и усташе очигледно нису намеравали да одустану од појачаних извиђања и грађења одбрамбених објеката у тактички значајним селима. У извештају Штаба бригаде, 29. јануара, Штабу Прве армије, о томе се, поред осталог, каже: »На нашем сектору непријатељска извиђачка делатност је живља и свакога дана наше извиђачке патроле сукобљавају се са непријатељским. У селу Батровцима непријатељ се утврђује тако да је направио и два бункера. У село Јамену до 28. овог месеца непријатељ је с времена на време улазио са мањим снагама у циљу извиђања, али 28. овог месеца навече стигла је једна цела усташка бојна са једним тешким минобацачем што изгледа имају намеру сталне посаде. Наредили смо да цео наш један ескадрон са деловима батаљона Диљског одреда нападне ове усташе...

Патроле шаљемо и преко реке Саве да испитају и извиђају непријатеља према Бијељини. На том сектору сазнајемо да су у току борбе за Бијељину. Непријатеља у околним селима

нема изузев четничких групица које долазе на одсуство или боловање. У Доњем Црнољеву има батаљон четника...»¹⁶⁾

Немци су имали разлога да се утврђују у насељеним местима у пределу Босутских и Спачванских шума. Њих су, на име, жешће и смишљеније већ нападали борци Прве коњичке бригаде и лички пролетери. Један вод коњаника и група извиђача Шесте личке пролетерске дивизије постигли су изненађење, непримећени прешли преко Босута, 26. јануара, упали у Батровце и угрозили ојачану чету непријатељских војника. У жестоком обрачуна Немци су присиљени да беже из села и трпе губитке. Тројица су убијени и неколико их је рањено. Кад су се домогли шуме, западно од Батроваца, средили су се и припремали противнапад. Употребили су тешке минобацаче да задрже и одбију извиђаче и коњанике. У тако неповољној ситуацији командир вода коњаника предложио је командире извиђачке групе да се правовремено повуку и умакну преко Босута.

И поред низа покушаја и офанзивних напада јединица Прве југословенске армије да се Немци протерају на Зелену линију њихове одбране, одакле су кренули, 17. јануара, у краткотрајну офанзиву, у томе се није успело. Они су само делимично враћени, у чему су имале удела и јединице Прве коњичке бригаде, на њихову двоструку Нибелуншку линију одбране, која се пружала од Мохова на Дунаву преко Ловаса, Товарника, Илинаца до Батроваца на Босуту и Саве. У низу осамдесетодневних окршаја, насилних извиђања, патролирања и демонстративних напада, јединицама Прве коњичке бригаде најчешће ће полазити за руком да се нађу иза леђа непријатељу, да му приређују изненађења и постижу завидне борбене резултате.

¹⁶⁾ Војноисторијски институт, број регистра 14/3, кутија 261.